

© *Найдьонов О. Г.*

Найдьонов Олександр Григорович – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін, Херсонського державного аграрного університету.

УДК 101.1:316:316.77

ВПЛИВ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ПАРАДИГМИ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ

Останні десятиліття в українському соціальному пізнанні переважала марксистсько-ленінська парадигма. Українське суспільствознавство успадкувало її від радянського періоду. Через низку причин марксистсько-ленінська парадигма виявилася непридатною для інформаційного суспільства.

Ключові слова: парадигма, соціальне пізнання, інформаційне суспільство, соціальні науки, гуманітарні науки, людина.

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА НА ТРАНСФОРМАЦИЮ ПАРАДИГМЫ УКРАИНСКОГО СОЦИАЛЬНОГО ПОЗНАНИЯ

Последние десятилетия в украинском социальном познании преобладала марксистско-ленинская парадигма. Украинское обществознание унаследовало её от советского периода. По ряду причин марксистско-ленинская парадигма оказалась непригодной для информационного общества.

Ключевые слова: парадигма, социальное познание, информационное общество, социальные науки, гуманитарные науки, человек.

THE INFLUENCE OF MODERN INFORMATIONAL SOCIETY ON THE TRANSFORMATION OF THE PARADIGM OF UKRAINIAN SOCIAL COGNITION

In recent decades in Ukrainian social cognition has dominated Marxist-Leninist paradigm. Ukrainian social science inherited it from the Soviet period. For several reasons the Marxist-Leninist paradigm proved to be unsuitable for the informational society.

Keywords: paradigm, social cognition, information society, social sciences, humanities, human.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями: Радянський період розвитку соціально-гуманітарних наук в Україні мав важливу загальновідому особливість. Характерним цей період був тим, що марксистсько-ленінська ідеологія проникла в усі без винятку шпарини суспільного, а тим паче наукового життя. В соціальному пізнанні ця ідеологія була оформлена в марксистсько-ленінську методологію – єдину, на основі і в межах якої тільки й могло існувати соціально-гуманітарне знання.

В ті часи питання про універсальність та придатність для усіх часів та народів філософсько-соціальних поглядів К.Маркса, Ф.Енгельса та В.Леніна ніхто не міг поставити під сумнів з огляду на репресії та переслідування. Сьогодні в умовах незалежної української держави, в умовах багатопартійності та філософського плюралізму питання про відповідність марксистсько-ленінської парадигми в соціально-гуманітарних науках сучасному етапу розвитку інформаційного суспільства в Україні стає чи не найголовнішим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор: По інерції в українському суспільствознавстві до сьогодні пануючими залишаються діалектико-матеріалістичні та історико-матеріалістичні погляди на історію, суспільство, економіку, науку, людину, культуру. Хоча вже сучасники класиків звертали увагу на суттєві недоліки, навіть помилки, соціально-філософської концепції марксизму. Згодом критичне переосмислення теоретичної спадщини К.Маркса пішло повним ходом. В статті назвемо лише деякі основні підходи, що наявні в критичній літературі. Так, видатний український вчений Іван Франко, що сам спочатку захоплювався соціалістичними гаслами, проаналізувавши російський соціал-демократизм із його марксистською ідеологією, висловив жаль, “що на сю доктрину ловиться в значній частині гарячіша українська молодь”, показав те, що соціал-демократизм “проти українського національного руху і з того погляду являється для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавство і російська цензура. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили і, так сказати, в'яже руки, то соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами та відвертає від праці на рідному ґрунті. От тим то й не диво, що свідомі українці виступають проти

цієї згубної доктрини, як можуть”. [1, 27] Англійський філософ Карл Поппер, критикуючи К.Маркса, стверджує, що це слід робити тому, що К.Маркс був лжепророком, що теоретичні побудови К.Маркса не були по-справжньому об’єктивними, а отже і науковими. [2]

Французький соціолог Раймон Арон звертає увагу, зокрема, на таку хибу К.Маркса: зміни в економічній сфері не ведуть до неминучих змін у соціально-політичній та духовній сферах. [3] Російський, а згодом американський соціолог Питирим Сорокін вдається до критичного аналізу таких положень К.Маркса, як закон абсолютного зубожіння робочого класу (“Пролетаріату нема чого втрачати, крім своїх кайданів”) та зростання його чисельності внаслідок зубожіння середнього класу тощо. Гостро П.Сорокін критикує марксистський підхід до людини, яка в цьому вченні перетворюється на іграшку, маріонетку в руках сліпих економічних сил. Теорія К.Маркса, вважає П.Сорокін, принижує людину до рівня тварини; відбувається деградація особи, для якої немає нічого святого; людські відносини дегенерують до рівня жорстокої боротьби, нічого не варто вбити людину. У вченні Маркса відбувається і девальвація (тобто знецінення) етики і права: вони стали лише рум’янами і пудрою для того, щоб зробити макіяж непривабливому тілу економічних інтересів.

Шведський соціолог Пер Монсон вважає, що марксизм це лише одна із можливих спроб пояснення суспільства в соціології. [5] Американський економіст Томас Совел пише: “На основі марксистської діалектики з’явилась ідея історичної виправданості. Вона також не була простими словами чи абстрактною філософією. Незалежно від намірів Маркса, реальним наслідком ідеї історичної виправданості стало зняття обмежень на порушення будь-яких моральних принципів, гідності та людяності”. [6, 112]

Сучасні українські дослідники Марк Захарченко, Олександр Погорілий, Віктор Андрущенко розкривають обмеженість наукового потенціалу марксистсько-ленінської концепції, із за її відвертої ідеологічності та політичної заангажованості. [7; 8]

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття: Залишається незрозумілим, як на фоні такого критичного міжнародного аналізу марксистських поглядів, значна частина представників українського соціально-філософського пізнання перебуває в полоні застарілих методологічних стереотипів, адже Марксизм в умовах інформаційного суспільства повністю втрачає свою наукову цінність. Це одна із теорій індустріального суспільства. Пошук нової парадигми соціально-гуманітарного знання згідно принципово нової природи інформаційного суспільства у порівнянні з індустріальним – ось головний напрям зусиль науковців.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): Нова парадигма українського суспільствознавства неминуча, якщо ми збираємося йти в ногу з суспільними реаліями і сповідуємо наукові цінності, а не політичні переконання. Про необхідність нової парадигми свідчить низка причин, які й будуть проаналізовані в цій статті. Важливо також прояснити основні риси нової парадигми соціального пізнання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів: З основних причин, що викликають необхідність розробки нової методології соціального пізнання, можна назвати наступні:

1. Відбулася зміна предмета дослідження: суспільства. Відбулося посилення динамізму, цілісності, суперечливості, відкритості, взаємозалежності окремих сторін сучасної соціальної дійсності, її зв’язків і відносин. Сьогодні широко розповсюджена концепція інформаційного суспільства, яка головним фактором суспільного розвитку вважає виробництво і використання наукової, технічної та іншої інформації. При цьому стверджується, що капітал і праця як основа індустріального суспільства поступаються місцем інформації та знанню в інформаційному суспільстві.

На переконання багатьох дослідників, принципово нові стани суспільства погано описуються старим категоріальним апаратом наук про суспільство. Потрібні новий категоріальний апарат і нові методологічні засоби соціально-гуманітарних наук. [9]

2. Перехід наукового пізнання на якісно новий – “постнекласичний” – етап, широке впровадження науки в усі сфери суспільного життя. Російський філософ В.Стьопін, аналізуючи етапи розвитку сучасної науки, виділяє класичну науку (XVII-XIX ст.), некласичну науку (перша половина XX ст.) та постнекласичну науку (друга половина XX – початок XXI ст.). [10, 25] Кожна з названих стадій має свою парадигму, свою картину світу, свої фундаментальні ідеї.

Класична стадія має своєю парадигмою механіку. Її картина світу будується на принципі жорсткого (лапласівського) детермінізму, їй відповідає образ Всесвіту як годинникового механізму.

Марксистська парадигма відповідає цій стадії розвитку науки. З неklasичною наукою пов'язана парадигма відносності, дискретності, квантування, вірогідності, додатковості. Постнекласичній стадії відповідає парадигма становлення і самоорганізації, що в перекладі на мову соціального пізнання означає, що саме людина, її свідомість визначають те життя, відповідно, й буття в якому вона перебуває.

3. Зовсім нові літературні джерела включено в науковий обіг. В останні роки перекладено українською мовою велику кількість іноземних джерел, у тому числі з проблем соціального пізнання і його методології. Великий пласт неосвоєних раніше джерел представлений текстами українських, російських, взагалі європейських релігійних філософів. Відкритий доступ отримано до літератури на іноземних мовах. Виходять вільні від “ідеологічних шор” роботи українських вчених. З'явилися раніше заборонені з політичних міркувань праці радянських філософів, істориків, соціологів, економістів та ін. Все це вимагає глибокого, ретельного освоєння та творчого використання.

4. Зростання потреби в практичній віддачі з боку гуманітарних наук – для впровадження їх рекомендацій в різні сфери суспільства – в економіку і практичну політику, в управління соціальними процесами, у сфері культури, освіти і т. п. [11]

На нинішньому етапі розвитку науки і суспільства контури (основні риси) нової парадигми соціально-гуманітарного знання і його методології виглядають наступним чином.

1. Зближення природознавства та соціально-гуманітарних наук, у тому числі їх методологічне взаємозбагачення. [12, 29]

2. Все більш тісне зближення і взаємодія протилежних концептуально-методологічних підходів: раціональних і позараціональних, наукових і позанаукових, екзотерических і езотерических, явного і неявного знання. Широке впровадження в науковий обіг крізь призму раціональної інтерпретації істин, що містяться в Першокнигах людства: Ведах, Авесті, Біблії, Корані на основі символічної природи знань. [13]

3. Посилення уваги в самих гуманітарних науках до власних гносеологічних і методологічних проблем, прагнення органічно пов'язати розв'язання останніх з вирішенням специфічно-змістовних питань цих наук. Поглиблюється розробка, вдосконалення і формування нових методів і прийомів власне соціального пізнання.

4. Широке впровадження понятійного апарату герменевтики, культурології, розуміючої соціології, – і чим далі, тим більше – зближення пояснювального і інтерпретаційного підходів. Соціальні науки сьогодні являють собою арену взаємодії пояснення та інтерпретації. А це означає, що такі схеми поєднують елементи природничих наук з інтерпретуючими методами і ціннісними підходами наук про культуру таким чином, що примиряють обидві крайні позиції.

5. Активне впровадження в соціальне пізнання ідей і методів синергетики і зростання у зв'язку з цим статистично-імовірнісних методів і прийомів. Підвищується увага до випадкових, невизначених, нелінійних процесів, до нестабільних (біфуркаційних) відкритих систем.

Все більш гострою постає необхідність формування у представників гуманітарних наук так званого “нелінійного мислення”. Його основні принципи повинні відображати в своєму змісті: багатоваріантність, альтернативність еволюції; можливість вибору “зручних людині” шляхів; незворотність розвитку; вплив кожної особистості на макросоціальні процеси; неприпустимість нав'язування соціальним системам шляхів розвитку чи перетворення суспільства в слухняну юрбу або мурашник.

6. В даний час відбувається різка зміна суб'єкт-об'єктних відносин в сторону суб'єктивного фактора, поворот до конкретної людини. Все частіше центр ваги пізнавального інтересу представників соціально-гуманітарного знання переноситься на суб'єкта (людину). “Йдеться, – пише Олена Рубанець, – про формування нової раціональності, в якій дослідження взаємодії суб'єкта та об'єкта поступається місцем комунікативним, інтерсуб'єктивним процесам, становленню наукового дискурсу та мовним практикам”. [14, 254]

7. Формується і затверджується розуміння нового регулювання людської діяльності. Відбувається перехід від установок на необмежений прогрес, безмежне економічне зростання до уявлень про межі зростання, гармонізацію економічної експансії на природу з принципами економічного стримування і заборони.

8. Все настійніше виникає необхідність у створенні цілісної концепції життєдіяльності людини в єдності його соціальної та біологічної сторін. Сьогодні потрібні цілісна концепція взаємодії суспільства і природи, оптимальні принципи цієї взаємодії, необхідно більш тісне з'єднання когнітивних і ціннісних начал в людській діяльності.

9. Помітне прагнення представників гуманітарних наук підвищити концептуальний, теоретичний статус останніх на основі нових методологічних підходів. Вони намагаються наповнити свій науковий арсенал усіма атрибутами зрілого теоретичного знання: поняттями, категоріями, принципами, “ідеальними типами”, різного роду абстракціями, методологічними і філософськими установками.

Однак при цьому все глибше усвідомлюється та обставина, що будь-яка форма раціональності (у тому числі наукова), якою б гнучкою і витонченою вона не була, не може «укласти в себе», мабуть, більшість соціокультурних явищ з їх “загадками”, “таємницями” і т. д. [15]

Разом з тим багато сучасних представники соціальних наук все ясніше розуміють, що раціональне пізнання і в наш час виступає в якості необхідної культурної цінності.

10. Чітко вимальовується орієнтація сучасної гуманітарної методології на соціально-історичну практику, тобто теоретизацію і методологізацію останньої. [16]. Проблема регуляції соціального світу на основі певних наукових принципів і норм стає все більш актуальною.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку: Підбиваючи підсумки розгляду питання про необхідність формування нової парадигми соціальної методології, зазначимо таке. Найбільш перспективний шлях створення такої парадигми – синтез, цілісна єдність будь-яких методологічних підходів на основі принципу “все дозволено” (П. Фейєрабенд). Виходячи з такого розуміння структура соціально-гуманітарної методології може бути представлена в наступному вигляді:

А) Внутрішній (іманентний) рівень – сукупність методів, принципів, прийомів, безпосередньо обумовлених суспільством у всіх його різноманітних проявах – загальних, особливих і одиничних.

Б) Зовнішній (трансцендентний) рівень, який включає в себе методи і засоби: філософські, загальнонаукові (емпіричні, теоретичні, логічні), методи природничих наук.

В) Єдність, тісний взаємозв'язок двох названих рівнів, їх взаємодія в ході застосування.

При цьому підкреслимо, що, по-перше, методологія соціального пізнання є цілісна, органічна система, а не випадковий, довільний, еkleктичний набір будь-яких окремих її елементів (методів, принципів тощо). У своєму застосуванні ця система завжди модифікується в залежності від конкретних умов її реалізації.

По-друге, вся система соціально-гуманітарної методології повинна відповідати предмету соціального пізнання і даному, конкретному етапу його розвитку. А це означає, зокрема, що методологічні засоби природничих наук не можна механічно переносити на гуманітарні науки без урахування специфіки їх предмета і своєрідності застосування.

По-третє, вирішальним, визначальним рівнем даної системи, її осердям є внутрішній (іманентний) рівень.

По-четверте, завжди повинна бути свобода вибору дослідником необхідних методів і прийомів пізнання. В дослідницькій практиці неприпустиме так зване “методологічне примушування”.

По-п'яте, поглиблюючи й удосконалюючи вже наявні методи і принципи соціально-гуманітарного пізнання, слід шукати нові методологічні підходи та засоби, не абсолютизуючи жоден (або декілька окремо взятих) з них.

По-шосте, неможливе існування абсолютно відокремленої методології соціального пізнання, не пов'язаної, відірваною від усіх інших рівнів і форм методологічного знання.

Перспективи подальших розвідок у питанні дослідження трансформації парадигми українського соціального пізнання полягають у подальшій деталізації найважливіших рис цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Франко І.Я. Що таке поступ? / Іван Якович Франко — Харків: Вид. “Українська книжка” ім. Б.Грінченка у Харкові, 1999. — 74 с.
2. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / К. Поппер. — Київ: Основи, 1994. т.2: Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники. — 1994. — 494 с.
3. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки = Les etapes de la pensee sociologique: Монтеस्क'є. Конт. Маркс. Токвіль. Дюркгайм. Парето. Вебер / Реймон Арон; Пер. з франц. Г.Філіпчука. — Київ: Юніверс, 2004. — 688 с.
4. Сорокин П. А. Общедоступный учебник социологии. Статьи разных лет / Ин-т социологии / Питирим Александрович Сорокин — М.: Наука, 1994. — 560 с.

© **Очкин Д. В.**

5. Монсон П. Современная западная социология: теории, традиции, перспективы / Пер Монсон — М.: Нотабене, 1992. — 446 с.
6. Thomas Sowell. Marxism: Philosophy and Economics. Quill: William Morrow & Company. — 281 p.
7. Захарченко М.В. Історія соціології від античності до початку ХХ ст.: [навч. посібник] / М.В. Захарченко, О.І. Погорілий. — Київ: Либідь, 1993. — 335 с.
8. Андрущенко Віктор. Історія соціальної філософії: (Західноєвропейський контекст); Підручник для студ. ВНЗ / Андрущенко Віктор; МОУ; Нац. унів. ім. Т.Шевченка; Ін-т вищ. освіти АПН України. — Київ: Тандем, 2000. — 416 с.
9. Макаренко Є.А. Інформаційне суспільство, політика, право в програмній діяльності ЮНЕСКО / Є.А. Макаренко; КНУТШ. — Київ: Наша культура і наука, 2002. — 384 с.
10. Стёпин В.С. История и философия науки: Учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук / Вячеслав Семенович Стёпин — М., Академический проект, 2011. — 342 с.
11. Поліщук О. П. *Постнекласична наука: соціально-гуманітарний поворот [Електронний ресурс]* / О. П. Поліщук // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка (53). — 2010. — С. 3-7. — Режим доступу до журн.: http://eprints.zu.edu.ua/4563/1/vip_53_1.pdf
12. Дубов Д.В. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналітична доповідь / Дубов Д.В., Ожеван М.А., Гнатюк С.Л.; Нац. ін-т стратегічних досліджень. — Київ: НІСД, 2010. — 64с.
13. Кастельс М. Інформаційне суспільство та держава добробуту: Фінська модель / М. Кастельс, П. Хіманен; Мануель Кастольс, Пекка Хіманен; Відп. ред., прим. та коментарі С.Л. Удовік; Пер. з англ. О.В. Андреева та ін. — Київ: Ваклер, 2006. — 256 с. — (Cogitatio nova).
14. Рубанець О.М. Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень: Монографія / О.М. Рубанець. — Київ: Парапан, 2006. — 420 с.
15. Культура та інформаційне суспільство 21 століття: матеріали наукової конференції молодих учених, 25-26 квітня 2006 року. — Харків: ХДАК, 2006. — 251с.
16. Інформаційне Суспільство. Шлях України. — Київ: Бібліотека інформаційного суспільства, 2004. — 289 с.

Очкин Д. В. – аспірант кафедри філософії і основ об'єктивного знання ОНУ імені І. І. Мечникова.

УДК 101.8

ПРОБЛЕМА АБСОЛЮТНОЙ ИСТИНЫ В ИНДИЙСКОЙ ФИЛОСОФИИ

Статья посвящена рассмотрению проблемы абсолютной истины в индийской философии.

Ключевые слова: истина, индийская философия.

ПРОБЛЕМА АБСОЛЮТНОЇ ІСТИНИ В ІНДІЙСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

Стаття присвячена розгляду проблеми абсолютної істини в індійській філософії.

Ключові слова: істина, індійська філософія.

THE PROBLEM OF ABSOLUTE TRUTH IN INDIAN PHILOSOPHY

The paper considers the problem of absolute truth in Indian philosophy.

Keywords: truth, Indian philosophy.

Проблема истины является главной в теории познания, а все сопутствующие ей проблемы касаются либо средств и путей достижения истины (вопросы чувственного и рационального, интуитивного и дискурсивного и другого познания), либо форм существования истины (понятий факта, гипотезы, теории и т.п.), форм ее реализации, структуры познавательных отношений и т.п. Понятие истины всегда служило источником острых дискуссий, при этом споры об истине как философской категории породили многообразие конкурирующих теорий, совокупность которых, по